

TEOLOGIA - ȘTIINȚA MÂNTUIRII ȘI A VIEȚII VEȘNICE - ÎN GÂNDIREA PĂRINTELUI STĂNILOAE *

† Daniel,
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Opera teologică a părintelui Stăniloae este vastă, bogată și profundă. În ea se vede o dinamică vie a sintezelor rezultate din adâncirea marilor teme ale credinței și vieții Bisericii, în dialog cu nevoile misionare contemporane.

Opera sa este o sinteză neopatristică creatoare, în care dogmele credinței, viața liturgică și experiența mistică a Bisericii se întrepătrund și se evidențiază reciproc.

În ciuda unei mari diversități de teme tratate și de aspecte evidențiate, teologia părintelui Stăniloae are o constantă esențială, care ne ajută să vedem întregul concentrat în fiecare parte a teologiei sale. Această constantă esențială a gândirii sale este înțelegerea teologiei ca *știință a mântuirii și a vieții veșnice*.

Înțelegerea teologiei ca știință sau slujire a mântuirii este și motivația principală a efortului părintelui Stăniloae de a reorienta și înnoi teologia academică ortodoxă, adesea influențată de scolastica occidentală, eliberându-o de aceasta prin intensificarea legăturii teologiei contemporane cu

* Mulțumim, în chip special, Î.P.S. Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei, care ne-a încredințat publicarea acestui material prezentat în cadrul Congresului Internațional organizat la București, în noiembrie 2003, închinat aniversării a 100 de ani de la nașterea marelui teolog român, pr. prof. acad. Dumitru Stăniloae, și a 10 ani de la mutarea sa la cele veșnice. Cuvântul de față se dorește a fi și un smerit omagiu adus memoriei părintelui Dumitru Stăniloae în cadrul prezentei publicații, precum și o mărturie a moștenirii spirituale inestimabile a marelui teolog în viața bisericească, culturală și spirituală de la Dunărea de Jos și din întreg spațiul românesc (*Redacția*).

1. Prefața la traducerea manualului lui Hristu Andrușos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*

teologia Sfinților Părinți și prin adâncirea legăturii teologiei dogmatice cu spiritualitatea liturgică și mistico-ascetică a Bisericii.

Deja la începutul slujirii sale ca dascăl de teologie, în 1930, părintele Stăniloae remarca faptul că disciplinele teologice academice sunt dispartate și nu au o motivație spirituală convergentă. Vorbind despre importanța teologiei dogmatice, ca sinteză și sistematizare a teologiei întregi cu un scop unitar precis, părintele Stăniloae constata: „*Lipsa dogmaticii din formarea teologului face din disciplinele teologice studii dispartate cu probleme care au pierdut din vedere subordonarea lor unui scop unitar. Atenția teologului este deviată de la Dumnezeu și acțiunea Lui la filologie, la istorie, la probleme sociologice etc. privity pentru ele însele. Problema centrală religioasă, legătura sufletului cu Dumnezeu, în care se rezolvă toate celelalte probleme, este, dacă nu uitată, împinsă pe un plan secundar*“¹.

Dacă în prefața *Dogmaticii* lui Andrușos, tradusă în românește din limba greacă în anul 1930, părintele Stăniloae constata cu nemulțumire slăbirea legăturii dintre teologie și spiritualitatea ortodoxă, în anul 1946, în prefața *Filocaliei* constata că spiritualitatea la rândul ei nu era suficient de orientată și motivată teologic, nici nu avea reguli clare de progres duhovnicesc. Or, *Filocalia* pe care el începuse atunci să o traducă din limba greacă în limba română reprezenta tocmai această spiritualitate ortodoxă adânc motivată teologic și prezentată ca îndrumare practică și precisă pe calea dobândirii mântuirii și a sfințeniei. În acest sens, părintele Stăniloae observa: „*Se caută adeseori în timpul mai nou «trăirea» religiei. Dar trăirea aceasta nu e canalizată spre o țintă, în mod «științific», pentru a conduce sufletul după legi precise spre tot mai multă curăție și dragoste, ci este socotită ca o valoare în sine, chiar dacă nu duce nicăieri, chiar dacă orbecăiește alătura cu drumul. În concepția Sfinților Părinți, trăirea își are valoare numai întrucât este o înaintare cu rânduială spre ținta desăvârșirii (...). **Filocalia** ne arată cum să ne umplem sufletul cu substanța densă a trăirii religioase precis îndrumate, cum este cea ortodoxă*“².

În 1978, când publică sinteza teologiei sale în *Teologia dogmatică Răsăritene*, Sibiu, 1930, p. V, citat de diac. asist. Ioan Ică Jr. în volumul omagial *Persoană și Comuniune. Prinos de cinstire preotului profesor academician Dumitru Stăniloae 1903-1993*, Sibiu, 1993, p. XXV, nota 3.

2. Cuvânt înainte la *Filocalia I*, Sibiu, 1946, p. X și XI, citat de Ioan Ică Jr., *Persoană și Comuniune ...*, p. XXV, nota 4.

3. Prefața la *Teologie dogmatică ortodoxă*, București, 1978, p. 5-6.

ortodoxă, părintele Stăniloae evidențiază aceeași convingere și preocupare constantă a sa, și anume că teologia trebuie să fie lumină și îndrumare pentru mântuire, pentru refacerea și adâncirea legăturii omului cu Dumnezeu, ca participare la iubirea veșnică a Sfintei Treimi, care se descoperă și se comunică nouă prin Iisus Hristos.

Astfel, Părintele Stăniloae precizează în prefața *Dogmaticii* sale: „*Ne-am străduit în această sinteză, ca și în acele studii (publicate între 1950-1977 n.n.), să descoperim semnificația duhovnicească a învățăturilor dogmatice, să evidențiem adevărul lor în corespondența lui cu trebuințele adânci ale sufletului, care-și caută mântuirea și înaintează pe drumul ei în comuniunea cât mai pozitivă cu Dumnezeu, ca și comuniune supremă și ca izvor al puterii de comuniune. Am părăsit în felul acesta metoda scolastică a tratării dogmelor ca propoziții abstracte, de un interes pur teoretic și în mare măsură depășit, fără legătură cu viața adâncă, duhovnicească a sufletului (...). Ne-am condus în această străduință de modul în care au înțeles învățătura Bisericii Sfinții Părinți de odinioară, dar am ținut seama în interpretarea de față a dogmelor și de necesitățile spirituale ale sufletului care-și caută mântuirea în timpul nostru. (...) Ne-am silit să înțelegem învățătura Bisericii în spiritul părinților, dar în același timp să o înțelegem așa cum credem că ar fi înțeles-o ei astăzi. Căci ei n-ar fi făcut abstracție de timpul nostru, așa cum n-au făcut de al lor*”³.

În aceeași *Teologie dogmatică ortodoxă*, părintele Stăniloae precizează mai pe larg care este vocația teologiei ca știință a mântuirii în viața și misiunea Bisericii în lume.

„*Teologia - scrie el - este reflecțiunea asupra conținutului credinței moștenit din mărturia și trăirea inițială a Revelației pe care o avem în Scriptură și în Tradiția apostolică, în scopul de a-l face eficient ca factor de mântuire pentru fiecare generație de credincioși. Teologie în sensul acesta s-a făcut de către toți membrii Bisericii și totdeauna. Teologie au făcut și Apostolii, care n-au primit și nici n-au transmis numai Revelația, ci au trăit-o și au expus-o, trecută prin trăirea lor, după modul de înțelegere al oamenilor din timpul lor. Teologie au făcut Sfinții Părinți, teologie face fiecare preot când tălmăcește Revelația pentru a fi trăită de credincioșii săi*”⁴.

În continuare, părintele Stăniloae face distincția necesară între teologia făcută într-un timp dat și învățătura permanentă a Bisericii: „*Totuși, nu toată*

4. *Teologia dogmatică ortodoxă*, p. 98-99.

5. *Ibidem*, p. 99 și 101.

*teologia devine învățătură bisericească, ci numai aceea pe care o absoarbe Biserica prin consensul ei unanim în timp și spațiu (...). Așadar, în Biserică se face teologie și Biserica menține din ea ca învățătură permanentă ceea ce explicitează autentic planul de îndumnezeire a omului“ (...). „Teologii trebuie să-și încadreze slujirea lor în această **operă de mântuire a credincioșilor Bisericii** (s.n.) din fiecare timp. De aceea, reflexiunea teologică personală trebuie să fie animată nu de dorința de originalitate cu orice preț, ci de explicarea a ceea ce e moștenire comună și **slujește mântuirii credincioșilor Bisericii** (s.n.) din acel timp; ea trebuie să stea în strânsă intimitate cu viața de rugăciune și de slujire a Bisericii, pentru a adânci și înviora această slujire. Fără aceasta, Biserica poate deveni formalistă în slujirea ei, iar teologia rece și individualistă“⁵.*

Adevărata teologie este, așadar, o fidelitate creatoare, reînnoită, față de credința apostolică a Bisericii, responsabilitate pentru mântuirea credincioșilor și o participare intensă la viața și slujirea Bisericii. Teologia ca știință a mântuirii se realizează în comuniune de gândire și viață cu Sfinții din generațiile trecute și în comuniune cu credincioșii Bisericii din timpul prezent, având în vedere scopul ultim al vieții, dobândirea împărăției cerurilor: „*Teologia - precizează părintele Stăniloae, trebuie să fie, ca și Biserica, apostolică, contemporană cu fiecare epocă și profetic eshatologică. Dar ea nu trebuie să se rupă de Biserică în progresul ei, ci să înainteze cu Biserica, care este condusă înainte spre împărăția cerului (...). Ea poate fi profetică explicând pe Hristos cel înviat, ca reprezentând starea noastră din viața viitoare, dar nu promițând o treaptă viitoare dincolo de Hristos*“⁶.

Părintele Stăniloae precizează și modul în care teologia ortodoxă poate fi deodată fidelă trecutului, actuală în prezent și orientată spre viitor. „*Teologia - scrie el - e fidelă trecutului, dar nu e închisă în trecut, e fidelă omenirii de azi, dar are privirea deschisă dincolo de faza ei actuală. Teologia trebuie să fie ancorată în fundamentul neschimbat pus de Hristos, dar în același timp face accesibile bunătățile lui Hristos oamenilor de azi și îi pregătește pentru deplina participare la ele în veacul viitor, constituind prin aceasta un ferment al progresului în fiecare timp*“⁷.

Așadar, teologie a mântuirii este teologia care are ca preocupare centrală

6. *Ibidem*, p. 107.

7. *Ibidem*, p. 108.

și permanentă adâncirea legăturii Bisericii și lumii cu Persoana, învățătura și lucrarea Mântuitorului Iisus Hristos.

În ultimul an al vieții sale pământești (1993), părintele Stăniloae în scrisoarea de răspuns către Facultatea de Teologie Ortodoxă „*Andrei Șaguna*“ din Sibiu, care a decis să-i acorde titlul de „*Doctor Honoris Causa*“ oferă el însuși o reflecție și o explicație concentrată, oarecum testamentară, a operei sale teologice, care are în centrul ei Taina mântuirii lumii în Hristos.

„*La Sibiu, prin iubirea Mitropolitului și a altor colegi, pusesem baza pentru lucrările continuate la București, pentru lucrările care au ca temă centrală pe Hristos ca Fiul lui Dumnezeu întrupat și jertfit din iubire pentru noi*“⁸.

Apoi, părintele Stăniloae arată că această orientare s-a concretizat nu numai în lucrarea sa la catedră, ci și în activitatea sa de întemeietor și redactor al „*Revistei teologice*“, printr-o „*propovăduire a lui Hristos, în locul unor predici morale generale*“⁹.

În aceeași direcție se înscrie și lucrarea sa „*Viața și învățătura Sfântului Grigorie Palama*“, publicată la Sibiu în 1938, despre care autorul însuși precizează că avea „*ca temă prezența lui Hristos în Taine, cu energia Lui necreată*“¹⁰.

În continuarea scrisorii sale, părintele Stăniloae explică orientarea sa din cartea „*Iisus Hristos sau restaurarea omului*“, publicată la Sibiu în anul 1942: „*Tot la Sibiu - scrie el - am publicat cartea Iisus Hristos sau restaurarea omului, în care am progresat de la o predică a lui Hristos, ca simplu subiect al iubirii, la adâncimea pe care o primește umanul în Hristos, ca mijloc de manifestare umană a Fiului lui Dumnezeu către Dumnezeu-Tatăl și către oameni, actualizând astfel bogata hristologie patristică și explicând tema persoanei care, fiind în Hristos una, se poate manifesta prin două firi*“¹¹.

Ce a început părintele Stăniloae la Sibiu a continuat, aprofundat și extins, la București, după cum el însuși mărturisește: „*Pe linia hristologică începută la Sibiu, am continuat la București să public Dogmatica, în care*

8. Cf. *Persoană și comuniune*, p. 637.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 637-638.

11. *Ibidem*, p. 638.

12. *Ibidem*, p. 638;

e mult mai dezvoltată hristologia; dar și cărți despre dezvoltarea umanului în Hristos, precum Chipul nemuritor al lui Dumnezeu sau Spiritualitatea ortodoxă, ca un curs de ascetică și mistică ce arată aceeași dezvoltare a umanului în unirea cu Hristos. Pe linia aceasta am tradus și scrierile filocalice care arată puterea dată omului de progresare în Hristos. În aceste cărți am accentuat totodată importanța dată de Dumnezeu omului prin iubirea Lui, sau nedespărțirea hristologiei de antropologie. (...) Prin lucrările de la București am pus în evidență și trebuința iubirii noastre față de oameni, care pornind din iubirea comună față de Hristos, arată importanța Bisericii, în care împlinim porunca lui Hristos de a ne uni cu El și în El, cum e unit El cu Tatăl. Poate că răspunzând acestor trebuințe fundamentale de dezvoltare dreaptă a legăturii dintre oameni prin Hristos, cărțile tipărite de mine la Sibiu și la București se bucură de o apreciere deosebită de către teologii de frunte ai Occidentului¹².

*

Din această prezentare succintă a modului în care părintele Stăniloae înțelege menirea teologiei ca știință a mântuirii și vieții veșnice în Hristos, se pot trage câteva concluzii majore și anume:

1. Teologia care are în centrul său și în preocuparea sa permanentă hristologia trinitară, adică Taina lui Hristos veșnic unit cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, iar după Întrupare unit veșnic și cu umanitatea asumată de El, este o teologie mereu actuală, întrucât, așa cum ne spune Sf. Apostol Pavel în „Epistola către evrei“, *Iisus Hristos, ieri și azi și în veci, este Același* (Evr. 13, 8).

Teologia ca explicitare a comuniunii Bisericii cu Hristos cel veșnic viu este, așadar, deodată știință a mântuirii și a vieții veșnice, deoarece a fi mântuit însemnează a fi unit cu Dumnezeu cel nemuritor și dătător de viață veșnică. Având în centrul reflecției și experienței sale pe Hristos cel veșnic viu, teologia mântuirii și a vieții veșnice *evită tentația de a deveni o ideologie efemeră sau o modă a zilei.*

2. Teologia ca explicitare a planului lui Dumnezeu de mântuire și de îndumnezeire a lumii în Hristos *este conformă cu esența Sfintei Scripturi*, deoarece conținutul tainic și esențial al cuvintelor Scripturii este Dumnezeu

13 *Ambigua*, 11, P.G., 91, 1360;

Cuvântul. Acest adevăr l-a arătat Însuși Mântuitorul Iisus Hristos cel înviat din morți când a dat Vechiului Testament o interpretare hristocentrică esențială, explicând ucenicilor Săi, Luca și Cleopa, în drum spre Emaus, locurile din Lege, Prooroci și Psalmi care vorbesc despre El însuși: „Și începând de la Moise și de la toți proorocii, le-a tâlcuit lor din toate Scripturile cele despre El“ (Luca 24, 27). Așadar, cărțile multiple ale Sfintei Scripturi, scrise de autori diferiți, în epoci diferite și în stiluri diferite, au un conținut comun și o legătură profundă între ele și anume: *Taina Persoanei și lucrării mântuitoare a lui Hristos*. În acest sens, Sfântul Apostol Pavel afirmă cu tărie că Vechiul Testament este „pedagog“ sau „călăuză“ către Hristos (Galateni 3, 24), iar Moise a pățimit pentru Hristos (cf. Evrei 11, 25-26), pentru Hristos, Cel ce avea să se întrupeze în lume ca Dumnezeu-Om.

Taina Întrupării sau Înomenirii lui Hristos este proclamată de Sfinții Apostoli în Noul Testament ca fiind „marea taină a drepte credințe“ creștine (I Timotei 3, 16 și Efeseni 3, 5). Ca atare, Sfinții Apostoli ne îndeamnă să păstrăm „taina credinței în cuget curat“ (I Timotei 3, 9)

3. Teologia ca explicitare a tainei mântuirii în Iisus Hristos este conformă cu esența spiritualității liturgice și filocalice a Bisericii, deoarece viața lui Hristos comunicată prin Duhul Sfânt este conținutul esențial al întregii vieți liturgice, sacramentale și duhovnicești a Bisericii. De aceea, Sfinții Apostoli, în special Sf. Apostol Pavel, au vorbit despre viața creștină ca fiind Hristos viețuind în oameni: „Viața voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu“ (Coloseni 3, 3), „nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine“ (Galateni 2, 20) sau „pentru mine viața este Hristos“ (Filipeni 1, 21). Iar dacă Hristos locuiește în noi, prin El ne unim cu Sf. Treime: „Prin El avem și unii, și alții apropierea către Tatăl, într-un Duh“ (Efeseni 2, 18).

4. Teologia ca știință a mântuirii și vieții veșnice în Hristos, așa cum se întemeiază ea în învățătura Sfinților Apostoli și a Sfinților Părinți, pe care a prezentat-o cu multă fidelitate și creativitate părintele Stăniloae, este astăzi de o vie actualitate pentru dialogul Bisericii cu științele naturii și pentru cultivarea responsabilității față de natură.

Hristologia trinitară a acestei teologii a mântuirii este în același timp o hristologie cosmică, deoarece toată creația, Universul întreg, toate creaturile văzute și nevăzute s-au făcut prin Hristos: „Toate prin El s-au făcut; și fără de El, nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut“ - ne spune Sf. Evanghelist Ioan (Ioan 1, 3), iar Sf. Apostol Pavel precizează ceva în plus și anume că întreaga creație este susținută de Hristos, adică se află în iubirea Lui și este

făcută pentru Hristos, ca dar al Tatălui pentru El, ca mediu în care Hristos va arăta prin Întrupare iubirea Lui pentru Dumnezeu și pentru oameni, ca oamenii să iubească pe Tatăl și pe Fiul: „*Pentru că în El (Hristos) au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute (...). Toate s-au făcut prin El și pentru El*“ (Coloseni 1, 16).

În comuniune de gândire cu Sfinții Apostoli, Sfinții Părinți ai Bisericii au arătat că lumea însăși a fost creată pentru a fi mediul de manifestare a Tainei Întrupării lui Hristos, prin care se dă omului și cosmosului sensul ultim al lor: participarea la viața și fericirea veșnică ale lui Dumnezeu. În acest sens, Sf. Maxim Mărturisitorul, atât de mult preferat și citat de părintele Stăniloae în teologia sa, zice: „*Taina Întrupării Cuvântului (lui Dumnezeu) cuprinde în sine tot înțelesul enigmelor și simbolurilor din Scriptură, toată semnificația fapturilor văzute și nevăzute. Cine cunoaște taina Crucii și mormântului lui Hristos cunoaște înțelesul fapturilor. Cel care a învățat înțelesul ascuns al Învierii cunoaște rostul pentru care Dumnezeu de la început a făcut tot ceea ce există*“¹³. „*Această unire a fost hotărâtă de la începutul lumii: unire a ceea ce este mărginit cu ceea ce este nemărginit, a ceea ce este măsurat cu ceea ce este nemăsurat, a ceea ce are hotar cu ceea ce nu are hotar, unire a Făcătorului cu făptura, a odihnei cu mișcarea. Când a venit plinirea vremii, această unire s-a făcut văzută în Hristos, aducând cu sine împlinirea planurilor lui Dumnezeu*“¹⁴.

Părintele Stăniloae, în comuniune de gândire cu Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți afirmă că universul întreg este limbaj plasticizat și dar multiplu cu valențe și vocații spirituale ca mediu de comuniune spirituală nesfârșită între Inteligența iubitoare necreată a Sfintei Treimi și inteligențele iubitoare create: îngeri și oameni. Astfel, Iisus Hristos pe care-L prezintă părintele Stăniloae ca centru esențial al teologiei mântuirii și vieții veșnice nu este prezentat nici distant, ca în teologia scolastică raționalistă, nici diminuat, ca în teologia sectelor¹⁵, ci este Hristos cel adevărat al dreptei credințe.

5. Teologia ca explicitare a planului lui Dumnezeu de mântuire și îndumnezeire a omului în Hristos va fi totdeauna o teologie apostolică, în sensul de permanent misionară, care luminează, inspiră și susține întreaga lucrare liturgică, pastorală, filocalică, pastorală și social-caritativă a Bisericii în

¹³ *Răspunsuri către Talasie*, 60, P.G., 90,612

¹⁵ cf. Dumitru Stăniloae, Scrisoare către Facultatea de Teologie Ortodoxă „*Andrei Șaguna*“ din Sibiu, în volumul *Persoană și comuniune...*, p. 638

lume, ca dinamică vie a conștiinței sale misionare.

În acest sens, teologia părintelui Stăniloae ca teologie a mântuirii este pentru Biserică un mare dar ce trebuie cultivat. Teologia sa trebuie să fie nu numai admirată, ci și asimilată și continuată. Darul oferit nouă de Dumnezeu prin oamenii aleși ai Lui implică o responsabilitate roditoare din partea noastră, pentru a deveni bucurie deplină, bucurie a mântuirii și vieții veșnice.